

MINISTRY OF HEALTH OF UKRAINE
DANYLO HALYTSKY LVIV NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY
DEPARTMENT OF UKRAINIAN STUDIES

TOTALITARIANISM AS A SYSTEM OF DESTRUCTION OF NATIONAL MEMORY

Materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference
with international participation

Lviv,
June 11 - 12, 2020

Т 63 Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті
[текст] : збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 11 – 12 червня 2020 року / науковий редактор Тетяна Єщенко. – Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2020. - 556 с.

ISBN 978-617-7196-23-4

Наукова рада:

д-р істор. наук, професор Ігор Коляда;
д-р істор. наук, професор Микола Зеркаль;
д-р мед. наук, професор Олександр Кіцера;
д-р пед. наук, доцент Людмила Новаківська;
д-р філос. наук, професор Микола Козловець;
д-р істор. наук, професор Іван Крупський;
д-р філос. наук, професор Василь Лизанчук;
д-р політ. наук, професор Валерій Бортніков;
д-р істор. наук, професор Іван Зуляк;
д-р істор. наук, професор Микола Слободянюк;
д-р психол. наук, професор Мирослав Савчин;
д-р філос. наук, професор Олександр Кирилюк;
д-р істор. наук, професор Олег Мельничук;
д-р істор. наук, професор Віктор Шарпатий;
д-р філос. наук, професор Надія Гапон;
д-р психол. наук, професор Наталія Кривоконь;
д-р істор. наук, професор Володимир Старка;
д-р істор. наук, професор Алла Киридон;
д-р істор. наук, професор Людмила Бабенко;
д-р істор. наук, доцент Андрій Криськов;
д-р мистецтвознавства Віолетта Дутчак;
д-р пед. наук, професор Анатолій Вихрущ

д-р філос. наук, професор Ірина Фаріон;
д-р філос. наук, професор Павло Содомора;
д-р філос. наук, професор Віталій Жадько;
д-р філос. наук, професор Любов Юрченко;
д-р філос. наук, професор Бойченко;
д-р політ. наук, професор Алла Бортнікова;
д-р пед. наук, професор Токмань;
д-р філос. наук, професор Ігор Чорний;
д-р мед. наук, професор Андрій Вергун;
д-р культурології, професор Ольга Копієвська;
д-р філос. наук, професор Ірина Колеснікова;
д-р істор. наук, професор Галина Стародубець;
д-р сільськ-госп. наук, професор Оріся Цісарик;
д-р істор. наук, професор Олександр Комарніцький;
д-р істор. наук, професор Сергій Адамович;
д-р істор. наук, професор Степан Борчук;
д-р мистецтвознавства, професор Ганна Карась;
д-р філос. наук, професор Олександр Холод;
д-р істор. наук, професор Олександр Кривоконь;
д-р наук із соціальних комунікацій, професор Ігор Павлюк;
д-р істор. наук, професор Володимир Сергійчук

Редакційна рада:

канд. філос. наук, доцент Тетяна Єщенко (науковий редактор);
канд. філос. наук, доцент Надія Черкес; канд. істор. наук, доцент Наталія Божко;
канд. істор. наук Наталія Гірняк; канд. філос. наук Марта Дрогомирецька;
канд. філос. наук Ірина Козелко; канд. істор. наук Віра Мельник;
канд. пед. наук Галина Стечак; канд. філос. наук Світлана Ягело; D. Of S. Ігор Ходак

Автори несуть повну відповідальність за грамотність поданих текстів, точність наведених фактів, цитат, покликань, статистичних даних, власних імен, оформлення бібліографії.

Редакційна рада має право на скорочення матеріалів.

Затверджено на засіданні кафедри українознавства Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (протокол № 10 від 19.05.2020 року)

ВИСОКОПОВАЖНА НАУКОВА ГРОМАДО!

Гостинно вітаю учасників усеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю **«Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті»**, що відбувається у ці дні дистанційно в одному з найстаріших вишів Європи, - Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького. Наш заклад продовжує 235-річну історію лідерства на теренах вищої медичної освіти, посідаючи високі щаблі у рейтингах і конкурсах. Зокрема за вагомий внесок у розвиток науки колектив отримав відзнаку «Web of Science Awards 2019», а за даними міжнародної бази «Scopus» університет є одним із найкращих з-поміж медичних ЗВО України, неодноразово був нагороджений золотими медалями і дипломами за активну участь у розбудові національної освіти, визнаний лідером міжнародної і інноваційної діяльності на міжнародних виставках і конкурсах. Причина такого успіху - наукові творчі колективи, які витворюють шляхетне ім'я ЛНМУ, примножують здобутки новими перемогами й науковими надбаннями.

Програма конференції вражає широким колом дискусій, що охоплює українознавчі студії з мови, історії і культури про національну пам'ять і тоталітаризм. Приємно відзначити, що у колі учасників заходу професори і доценти не тільки з гуманітаристики, а й з медицини і фармації, які досліджують вкрай зболені сторінки історії нашої країни, непросту долю української інтелігенції (лікарів, фармацевтів, студентів), яким довелося пройти крізь арешти, тюрми і заслання за тоталітарної доби. Гідне подиву й академічне представництво учасників конференції, а це понад 150 учених з України, Польщі, серед них - 50 докторів наук, професорів, 60 кандидатів наук, доцентів з науково-дослідних установ та провідних університетів України і Європи: Інституту народознавства НАН України (м. Львів), Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів), Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (м. Київ), Національного музею Голодомору-геноциду тощо. Останнє вказує на значущість окресленої проблематики конференції і заслуговує на схвалення. Географія учасників охоплює різноманітні регіони України, а це понад 27 міст: Київ, Харків, Одеса, Вінниця, Житомир, Запоріжжя, Черкаси, Маріуполь, Дрогобич, Івано-Франківськ, Тернопіль, Луцьк, Умань, Переяслав-Хмельницький, Кам'янець-Подільський та ін.

Розуміємо вагу українознавства для виховного і освітнього процесу, для формування патріотизму та почуття гідності кожного студента, підтримуємо плекання гуманітарних дисциплін, особливо українознавчих. Кафедра українознавства працює над науковою темою **«Формування національно-свідомої особистості студента як державотворця»** й упроваджує теоретичні напрацювання у навчальний процес.

Бажаю Вам успіхів в роботі конференції, плідних наукових дискусій, обміну творчими доробками. Ваша участь є великою честю для нас.

**З належною пошаною,
ЗІМЕНКОВСЬКИЙ БОРИС СЕМЕНОВИЧ,**

Голова оргкомітету, ректор Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, академік НАМН України, доктор фармацевтичних наук, професор, заслужений працівник вищої школи України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки

Пам'яті дочасно згаслих українців присвячено...

Стежками Болючої Пам'яті

Із заходу на схід біжать дороги,
Трамбуючи родючий чорнозем.
В неписаних рядках — нові тривоги,
Мов пелюстки пригаслих хризантем.

Криваві краплі в кетягах калини
Мовчать про те, що в Лету відпливало,
А на просторах завтрашньої днини
Ячить орлине зранене крило.

О, скільки їх, орлів блакитнооких
Підтяв жахний тоталітарний меч! —
Ген від тайги до Кримських гір високих
Не гаснуть свічі пам'яті. Без меж

Катівень наґратовано холодних
З печаттю надсекретних диктатур...
Підводиться з розколини безодні
Згвалтованої долі сірий мур.

Та хоч страшить страхіттями страшними
З минулого пречорна чорнота, -
Пагінчиками свіжими й новими
Прядеться нитка волі золота

У візерунну вишиту сорочку:
Наперекір негодам — ми живі!
І на світанку кольорів шнурочки
В перлистих росах блиснуть у траві.

Надія Черкес,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства
Львівського національного медичного університету
імені Данила Галицького, член НСПУ, АУП,
лауреат численних міжнародних та національних
літературно-мистецьких премій*

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО РЕКТОРА	3
ПЕРЕДМОВА	13

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Ідеологічна цензура, тоталітарна риторика і нові маніпулятивні технології у пресі, на радіо, телебаченні, рекламі, в мережі інтернет: історія і сучасність

Бабій Ірина Українська блогосфера як відображення соціокультурних процесів.	16
Башманівський Дмитро Телереклама як репрезентант тоталітарної ідеології	19
Бортніков Валерій Газета «Радянська Волинь» як джерело сталінської пропаганди	23
Жангазінова Руслана Підступність риторики радянського тоталітаризму	27
Зубець Наталя Культурно-лінгвістична діяльність нетрадиційних медіа на сучасному етапі розвитку української мови	29
Колеснікова Ірина Посттоталітарні рудименти в сучасній українській рекламі.	
Криськов Андрій Пропагандистські міфологеми у гібридній війні	35
Крупський Іван Партійне керівництво ЗМІ як різновид ідеологічної цензури (на прикладі західноукраїнських земель повоєнних років).	37
Мелекесцев Кирило Ключові питання історії України в контексті нових маніпулятивних технологій у мережі інтернет	41
Павлюк Ігор Міфотворчі та міфоруїнні віруси культурно-інформаційного простору України	45
Содомора Павло Мас-медіа у процесі керування натовпом	49
Стародубець Галина Особливості використання більшовицькою пропагандою маніпулятивних технологій у пресі в процесі радянзації західних областей України	50
Суrowцева Ірина Маніпулятивні парадокси «Оксамитового» тоталітаризму	53

МОВА. ЛІТЕРАТУРА. ФОЛЬКЛОР

Десемантизація базових ідеологем радянської семіосфери в сучасній українській мові. Русифікація як інструмент експансії: від імперських часів до доби (нео-) тоталітаризму

Бойченко Михайло Русифікація як нищення української національної пам'яті: передумови і наслідки тоталітарної радянської політики щодо України. . .	58
Випасняк Галина Межі та безмежжя національної ідентичності у романах А. Мельничука . . .	61

Гандзюк Олександра	
Зображення системи тоталітаризму в повісті Анатолія Дімарова «На коні і під конем»	65
Горда Оксана	
Західноукраїнські граматисти другої половини XIX – поч. XX ст. як жертви радянської тоталітарної системи	69
Демидюк Марина	
Цінності добра і зла в умовах боротьби тоталітарних систем (на основі фольклорних наративів про події національно-визвольних змагань 40-60-х років XX століття)	72
Демкова Тетяна	
Категорія заперечення в текстах української закордонної публіцистики 60-70-их років XX століття.	75
Дрогомирецька Марта	
Мова як засіб національної ідентичності та консолідації.	79
Єщенко Тетяна	
Категорія часу і простору в народних оповіданнях про Голодомор	81
Жадько Віталій	
Мова як фактор формування самоідентичності народу	86
Калиновська Оксана	
Метафорична репрезентація ідеологем українського радянського дискурсу XX століття	90
Качмар Марія	
Фольклорний наратив про Красний Сад: причини знищення Волинського села у квітні 1943 року	95
Козелко Ірина	
Короткий огляд діяльності мовознавців в умовах тоталітарного режиму. .	100
Коляда Ігор	
Максим Рильський і сталінський тоталітаризм: штрихи до портрету митця	103
Кравцова Галина	
Пісні-хроніки про підпільників як скарбниця національної пам'яті (на матеріалах, зібраних у Стрийському районі Львівської обл.)	107
Кравченко Валентина	
Проблеми міжнаціональних взаємин у повісті «Тарас на Арапі» У. Бекбаулова	110
Куньч Зоряна	
Поняття риторики в умовах радянського тоталітаризму.	114
Ласкава Юлія	
Соціальний аспект становлення образу дитини-сироти в часи Голодомору. .	118
Ленок Марія	
Вибірковість національної пам'яті в художньому репортажі В. Курико «Чернігівська справа Лук'яненка»	122
Лизанчук Василь	
Українська мова – життя державного основа	126
Міносян Андрій, Варипаєв Олексій, Юрченко Любов	
Генеza національно-культурної самосвідомості українського народу в умовах русифікаторської політики царизму	131
Мустафаєв Фемій	
Кримськотатарська народна пісня як форма збереження національної пам'яті	134
Нагорняк Оксана	
Український правопис в епоху тоталітаризму	136

Накашидзе Ірина	До питання про теорію національної ідентичності у літературі діаспори . . .	137
Прокіп Валентина	Експеримент у зашморгу: літературне життя Львова 1939 – 1941 рр. очима українських письменників	139
Стечак Галина, Ягело Світлана	Мовна політика в Україні за часів незалежності: проблеми і перспективи	143
Тимчук Володимир	Збагачення української аксіосфери поетичною мовою: авторські твори антитоталітарного сенсу	145
Топалова Світлана	Мова: засіб спілкування, інструмент тоталітарного режиму чи індикатор громадянської ідентичності	150
Фаріон Ірина	Сучасний ліберальний тоталітаризм: мовно-освітній контекст	153
Чикайло Ігор	Соціально-психологічний ракурс лінгвоциду української мови	157
Чікало Оксана	Народний герой у фольклорних наративах середини ХХ століття: семантичний та поетичний аспекти	161

КУЛЬТУРА

Міфи, символи й ідеологеми комуністичного тоталітаризму у мистецтві (художня література, музика, театр, кіно), науці й освіті. Культурний ландшафт України в умовах (нео-)тоталітаризму

Божко Наталія	Нищення радянською владою культурно-мистецьких установ Галичини у 40-х роках ХХ століття	168
Дутчак Віолетта	Харківська бандура - знищена, забута, відроджена	171
Загребельна Ніна, Вишнівський Дмитро	Методика використання хмарних технологій при вивченні історії у 10 класі на прикладі теми: «Тоталітарні режими як виклик людству» . .	175
Коляда Ігор, Дрозденко Віталіна	Соломія Крушельницька та радянська влада: від зірки зі світовою славою до забуття	178
Копієвська Ольга	Локальні культурні ландшафти України в умовах гібридної реальності . .	182
Лозинська Ірина	Русифікація освіти як складова імперської політики у Галичині в часі Першої світової війни	184
Музичко Олександр	Боротьба з російським тоталітаризмом як духовний імператив діяльності представника другої хвилі української еміграції художника Віктора Цимбала	188
Новаківська Людмила	Подвижництво Олени Пчілки на видавничій ниві	192
Перцева Вікторія	Держзамовлення як принцип існування художньої культури соціалістичного тоталітаризму	197

Тронь-Радомська Альона

Внесок Українського центрального комітету в розбудову мережі закладів освіти українців у Генеральній губернії (1940–1944 рр.) 200

Чорний Ігор

Античний інтертекст у романі Марека Краєвського «Ріки Аїда» 204

ІСТОРІЯ

Колективна пам'ять і національна ідентичність.

Місця української національної пам'яті

(топографічні, монументальні, символічні, функціональні): історія, сучасність

Білоус Оксана

Українська національна ідентичність у контексті російської інформаційно-психологічної агресії 208

Винник Наталія

Дем'янів Лаз: проблема меморалізації пам'яті 211

Вознюк Оксана, Поцелуйко Андрій

Антиімперський дискурс Тараса Шевченка як один із ключових чинників формування української національної ідентичності 214

Ворон Наталія

Збереження та популяризація правдивої історії України істориками-емігрантами Чехословаччини в 30-ті рр. XX ст 218

Загребельна Ніна, Яретик Микола

Роль націокультурної діяльності мецената Петра Яцика в утвердженні духовності молодшої генерації українців як основи державотворення в сучасній Україні 222

Кирилюк Олександр

Українська національна ідентичність, національна пам'ять та національна резистентність 226

Kiloshenko Olena, Fedko Victoria, Tykhomirova Luydmyla

Mapping Ukraine's Collective Consciousness And National Identity Features . . . 230

Козловець Микола

Національна ідентичність українців: посттоталітарний дискурс. 234

Кучеренко Світлана

Благодійний фонд імені Івана і Юрія Лип як місце пам'яті 238

Мельничук Олег, Довганюк Вадим

«Вінницька трагедія» – забутий Катинь. 242

Микитюк Оксана

Національні постулати текстів Дмитра Донцова 246

Рева Тетяна

Національна пам'ять як метод формування суспільного світогляду 250

Сергійчук Володимир

Феномен самознищення історичної пам'яті Миколою Гоголем і реалії сьогодення 252

Халецька Леся, Талалаївська Аліна

УНП як центральний орган виконавчої влади з реалізації державної політики з відновлення та збереження національної пам'яті 256

Ходак Ігор

Тридцять моментів з історії дивізії «Галичина», які варто дослідити та поширювати історикам 260

Черкес Надія

Крізь перешкоди тоталітаризму неопалимою купиною української ідентичності. 264

Чорна Людмила

День перепоховання Тараса Шевченка в Україні у боротьбі
українців за свою державність 269

Юрченко Ольга

Вшанування пам'яті Івана Гонти в Україні. 273

Яворська Лідія

Трагічна доля студентів фармацевтичного факультету Львівського медичного
інституту у 40-их роках ХХ століття: до проблеми національної пам'яті . . . 276

**РЕПРЕСІЇ,
голод, державний терор, ідеологічний тиск, війни
як засоби нищення української нації**

Адамович Сергій

Від Брошнівського збірного пункту до Музею депортацій українців ХХ ст. . 282

Бабенко Людмила

Соціально-політичні формування карально-репресивних органів
більшовицької влади 285

Бортнікова Алла

Форми та методи партійного керівництва місцевими радами
в СРСР (на прикладі Луцької міської ради) 289

Бривко Микола

Політичні репресії учителів України як засіб нищення української
інтелігенції 292

Гірна Наталія

Історія під забороною: на прикладі наукової спадщини Івана
Кревецького 296

Гурик Мирослава, Приймич Лариса

Трагедія Лемківщини в контексті відновлення історичної пам'яті єукраїнців
(на основі спогадів переселенців з с. Репедь Сянокського повіту
Жешівського воєводства, Польща) 298

Зеркаль Микола

Револьюційна тоталітарна проза за документами архіву
(села Воскресенське та Богоявленське) 1914-1920 рр 301

Зуляк Іван, Кліш Андрій, Ятищук Оксана

Перлюстрація як елемент тотального контролю в УРСР (1945 – 1946 рр.) . . . 306

Іщук Наталія

«Пекло на землі» - Вінницька трагедія 1937-1938 рр 311

Карась Ганна

Репресії проти діячів української музичної культури на Прикарпатті . . . 312

Кіцера Олександр

Геноцид української інтелігенції на прикладі однієї сім'ї. 316

Коляда Ігор, Хомич Роман

Вплив радянської тоталітарної системи на розвиток українського
футболу: до історії взаємин Валерія Лобановського і Володимира
Щербицького 322

Курченко Тетяна

Тоталітаризм і авіація: зламані долі 325

Любчик Ігор

Депортація українців з етнічних теренів у Польщі в системі
тоталітарних злочинів післявоєнної доби. 330

Малежик Дмитро

Політична цензура в Українській РСР у другій половині 1960-х років . . . 334

Мелещенко Тетяна, Карабардін Андрій	
Знищення української ідентичності у 20-30 роках ХХ століття та відображення цих процесів в історичній пам'яті.	336
Мельник Віра, Мельник Роман	
Історія переселення з Устриків Дольних	340
Петрова Наталія	
Спогади свідків Голодомору на Одещині як джерело дослідження злочину тоталітарної системи проти української культури.	344
Підгірний Володимир	
Про репресії московського комуністичного режиму проти мешканців Західної України на прикладі однієї сім'ї	347
Побережець Ганна	
Діяльність В. Чорновола у дисидентському русі	352
Попп Руслана	
Депортація населення Дрогобиччини 21 жовтня 1947 року (за матеріалами звіту ОУН)	355
Прокіп Андрій	
Предмети зброї російського та радянського походження у музеї як засіб ідеологічного тиску	359
Розовик Олеся	
Єврейські господарства Півдня УРСР у часи Голодомору-геноциду 1932 – 1934 рр	362
Сегеда Ростислав, Карпішина Діана	
Репресії проти авторів «Українського вісника» 1972 – 1973 рр	366
Скус Ольга	
Доля інтелігенції Умані: архівно-слідча справа подружжя Оржехівських	370
Соколюк Сергій	
Репетиції гібридної війни Росії проти України в Криму та Севастополі	372
Стасюк Олександра	
Передвиборча агітація і пропаганда у західних областях УРСР повоєнного періоду та реакція суспільства	377
Стасюк Олеся	
Діяльність активістів і уповноважених з хлібозаготівель на Київщині та Чернігівщині під час Голодомору-геноциду (за матеріалами районної преси 1932 – 1933 рр.)	381
Степанець Надія	
Голодомор як метод знищення носіїв української світоглядної позиції	385
Стечак Галина, Заторська Оксана	
Повоєнні переселення українців (на прикладі закерзонського села Вербиця)	388
Терешкевич Галина (с. Діогена), Ольга Джура	
Геноцид українського селянства в контексті порушення засад біоетики	393
Терещук Софія	
Спроби тоталітарного режиму СРСР із знищення національної гідності фармацевтів Львова	396
Цісарик Оріся, Яворська Лідія	
Родина провізора Марії Ничай-Баран в умовах більшовицько-тоталітарного режиму й у вільному світі.	399
Шарпатий Віктор	
Українська інтелігенція в добу формування сталінського режиму (1920-1923 рр.)	408
Шишко Олександр	
Політичний терор проти учасників українського національного руху в Одеській губернії (квітень-червень 1920 р.)	411

Щур Юрій

Агентурна справа «Вороги» Мелітопольського міськвідділу НКДБ (1943 рік) 415

Яворська Лідія

Студенти-фармацевти: крізь арешти, тюрми і заслання. 417

Українське дисиденство і супротив комуністичній владі: персоналії, події, громадські рухи

Будний Василь

Есеїстика Євгена Сверстюка як дискурс свободи 424

Коляда Ігор, Музичук Максим

Данило Нарбут: нащадок козацького роду, що зумів протистояти
радянському тоталітаризму. 428

Комарницький Олександр, Комарницька Людмила

Студентство педагогічних закладів вищої освіти УРСР: опозиційність щодо
більшовицької моделі функціонування суспільства (20-і роки XX століття) . . 431

Мартинчук Інна

Василь Стус. Життя в ім'я незалежності 435

Ренчка Інна

Олекса Тихий у русі опору антиукраїнській політиці русифікації 439

Слободянюк Микола

Особливості радянської історіографії підпільно-партизанського
руху в Україні. 443

Токмань Ганна

Образ тюрми в «Камерних мотивах» Івана Світличного 447

Репресії проти церкви й українського духовництва за часів радянського сталінізму. Духовність як основа державотворення

Борчук Степан, Санкович Марія

У боротьбі з радянським тоталітаризмом: сповідник віри УГКЦ: о. Михаїл
Косило. 452

Гаврилів Михайло (о. Матей)

Українська духовність і державотворення 456

Лакно Олександр

Дисидентська діяльність О. Прокоф'єва як наслідок репресій проти
церков Євангельських християн-баптистів у 50-60-х роках XX століття . 465

Маслій Ольга (с. Андрєя)

Форми контролю органів влади за діяльністю жіночих чернечих
спільнот УГКЦ (1953 – 1980-х рр.) 469

Осмоловська Олена, Пітух Христина

Відношення українського православного духовенства до
Ферраро-Флорентійської унії 475

Савчин Мирослав

Духовна парадигма розвитку українського суспільства 477

Сапеляк Оксана

Атеїзм у СССР як основна складова комуністичної ідеології 481

Старка Володимир, Баран Богдан

Духовне життя селянства Східної Галичини в умовах становлення
радянського тоталітаризму 1939–1941 рр. 485

Фесенко Андрій

Антирелігійна політика радянської влади у другій половині 1920-х рр.
на Донеччині: на прикладі діяльності істино-православної церкви 488

Якубовська Марія, Стахів Марія

Закон поступу від духовності до одухотвореної
особистості у системі сучасної особистісно зорієнтованої освіти 491

ФІЛОСОФІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. МЕДИЦИНА

**Рудименти посттоталітарної ментальності у сучасній українській аксіосфері
Психотип тоталітарної особистості. Деперсоналізація людини
Неототалітаризм як виклик і загроза для сучасної України**

Березовська-Чміль Олена

Неототалітарні тенденції в сучасному світі: виклики для України 496

Васюк Катерина

Психотип особистості-жертви тоталітарних спільнот 499

**Вергун Андрій, Чуловський Ярослав, Мощинська Оксана, Марко Оксана,
Вергун Оксана, Литвинчук Михайло, Фостяк Анна, Василь Кульчицький**

Паліативна допомога в Україні у посттоталітарну епоху: історичні
аспекти і сучасні тенденції. 502

Вихрущ Анатолій

Тоталітаризм і освіта 508

Гапон Надія

Філософсько-психологічний вимір ідентичності людини транскордоння . 511

Держко Ігор

Тоталітаризм та художня культура 514

Каралаш Юлія

Самоорганізація нації як подолання рудиментів посттоталітарної
ментальності 517

Киридон Алла

Трансформація світоглядних пріоритетів в умовах утвердження
радянської ціннісно-орієнтаційної системи (1920-1930 рр.) 520

Кривоконь Наталія, Кривоконь Олександр

Застосування історико-психологічного аналізу для формування
національної самосвідомості студентів технічних спеціальностей 525

Луц-Пурій Уляна

Тоталітаризм і щастя: чому не йдеться про вибір між щастям та свободою? . 529

Резнік Анатолій

Трансформація системи державного управління в нових умовах
глобальної економічної кризи. 531

Холод Олександр

Націократія й демократія у світлі соціально-мікрійних процесів. 535

Ювечко Ярослав

Тоталітарні ідеології як форма квазірелігійних вірувань 543

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 547

медичного інституту та реорганізованого університету, їх вважали не «арештованими, а ізольованими». На той час така оцінка відповідала основним завданням ленінської чистки антирадянської інтелігенції, а після смерті вождя його справу продовжували спадкоємці, однак репресували «серйозно» і «надовго», особливо після згорання непу.

Таким чином, образний вислів «філософський пароплав» стосувався реальних політичних переслідувань української інтелігенції, яка з ідеологічних, цивілізаційно-світоглядних та соціально-професійних позицій не сприйняла радянської влади, тому була депортована за кордон або залишена під наглядом ГПУ. Поталанило тим, хто покинув СРСР, уникнувши репресій та страти у 30-х рр.

Література

1. Власть и художественная интеллигенция. Документы ЦК РКП(б), ВКП(б), ВЧК-ОГПУ_НКВД о культурной политике. 1917-1953 гг. /Под ред. акад. А.Н.Яковлева; сост. А.Артизов, О.Наумов. – М.: МФД: Материк, 2002. – 872с.
2. Высылка вместо расстрела. Депортация интеллигенции в документах ВЧК-ГПУ. 1921-1923 / Вступ. ст., сост. В.Г.Макарова, В.С.Христофорова; коммент. В.Г.Макарова. – М.: Русский путь, 2005. – С. 135
3. Там само. – С. 87
4. Там само. – С. 78
5. Марочко В. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929-1941) / В.Марочко, Г.Хілліг. – К., 2003. – С.91.
6. НЭП: экономические, политические и социальные аспекты / Ред. кол.: А.С.Сенявский (отв. ред) и др. – М.:РОССПЭН, 2006. – 544 с.

УДК 94(477.74)«1920»

ПОЛІТИЧНИЙ ТЕРОР ПРОТИ УЧАСНИКІВ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ В ОДЕСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (КВІТЕНЬ-ЧЕРВЕНЬ 1920 Р.)

Олександр Шишко,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології, філософії і права
Одеської національної академії харчових технологій*

У статті на основі архівних джерел та періодичних видань розглядається процес здійснення політичного терору каральними органами більшовицької влади щодо активних та потенційних учасників українського національно-визвольного руху у 1920 р. в Одеській губернії.

Ключові слова: Одеська губернська надзвичайна комісія, політичний терор, «петлюрівщина», архівно-слідчі справи.

The article, based on archival sources and periodicals, examines political terror perpetrated by the punitive authorities of Bolshevik regime, against the participants of the Ukrainian national liberation movement, in 1920 in the Odessa province.

Keywords: Odessa Provincial Emergency Commission, political terror, «Petliurivshchyna», archival and investigative cases.

На Правобережній Україні, й зокрема в Одеській губернії український визвольний рух більше тяжів до політичного центру, який очолював та уособлював Головний отаман військ УНР, Голова Директорії, керівник екзильного уряду УНР Симон Петлюра. Відповідно на цих теренах всі національно-свідомі

українські сили та організації підпадали, у більшовицькому трактуванні, під визначення «петлюрівщина». В Одеській губернії процес боротьби з «петлюрівщиною», як з ворожим для більшовицької влади суспільно-політичним явищем, активно почав розгортатися навесні 1920 р. На чисельних губернських, повітових та волосних з'їздах більшовики особливий наголос робили на необхідності ведення такої боротьби, адже «петлюрівські агенти ведуть свою чорну провокаційну роботу, намагаючись роз'єднати робітників і селян України з робітниками і селянами Росії» [5, 16 березня].

За таких обставин до боротьби з «петлюрівським рухом» не могла не долучитися Одеська губерньська надзвичайна комісія (ОГНК). Починаючи з квітня, у протоколах засідання колегії ОГНК почали з'являтися справи осіб, які містили обвинувачення у причетності до цього руху. Та найбільш цінним джерелом є архівно-слідчі справи, у яких міститься більш детальна інформація про реальну чи вигадану причетність до українського руху. Так, 23-го квітня 1920 р. колегія ОГНК постановила розстріляти Сергія Панченка (25 років), підставою чого, зокрема, було й те, що він «добровільно вступив до Петлюрівської армії у 1918 р., де обіймав посаду офіцера для доручень» [1, арк. 25]. Безпосередньо обвинувачення у службі у петлюрівській контррозвідці стосувалося двох осіб, справи яких колегія ОГНК розглянула 26-го квітня. Покарання для цих осіб ще не було занадто суровим, справу Михайла Янковського було передано на розгляд ревтрибуналу, а Стефана Чернихівського було ув'язнено до концтабору терміном на три роки [7, арк. 76].

Вже наступного місяця ОГНК розпочала тривалу та криваву боротьбу з «підпільними петлюрівськими організаціями». Про першу таку організацію детально розповіла на своїх шпальтах газета «Вісти». Зокрема, газета повідомляла про те, що ОГНК арештувала всіх знакових та найбільш дієвих осіб цієї організації, на чолі якої перебував колишній командир добровольчого Дроздовського полку Георгій Гусак-Гусаченко. Першим його помічником та замісником був брат Юрія Тютюнника – Георгій Тютюнник, який мешкав в Одесі під прізвищем Тютюнников [4, 23 травня]. Ця газетна публікація залишається основним джерелом щодо діяльності цієї організації, архівно-слідчі справи її фігурантів не вдалося виявити в архівному підрозділі Управління СБ України в Одеській області.

Розв'язка у цій справі відбулась 18-го травня 1920 р., коли колегія ОГНК розглянула справу № 1948, фігурантами якої було 9-ть осіб. Причому у травні було розстріляно 8 фігурантів цієї справи, Г. Чижевську було страчено у ніч на 4-те вересня [7, арк. 131]. Рішення про розстріл Г. Гусака-Гусаченка було прийнято 21-го грудня 1920 р. та виконано у ніч на 23-тє грудня 1920 р. Разом з ним «за участь у петлюрівській організації» було розстріляно Олександра Трибуховича (23 роки) та Степана Кравченка (27 років), а Ольгу Тюрінгер (24 роки) було ув'язнено до концтабору на 5-ть років [9, арк. 37].

Двадцять четвертого травня 1920 р. колегія ОГНК постановила розстріляти Григорія Данилевського [7, арк. 177]. Підставою для його арешту, який відбувся 19-го квітня, стала доповідь політрука 37-го шпиталю воєнкому евакуаційного пункту Одеського району, яка базувалась на показах санітара Волкова, який був членом комуністичної ланки шпиталю, та палатного наглядача Добруша. У своїх показах Волков, зокрема, вказував на те, що «Данилевський як петлюрівець агітує за самостійну Україну», а Добруш характеризував його «як запеклого петлюрівця». Під час допиту, який відбувся 22-го травня, Г. Данилевський, реагуючи на обвинувачення, повідомив, що його було мобілізовано за гетьмана, а потім він перейшов на службу до Петлюри. Крім цього, він підтвердив свої слова про те, що він був задіяний у програмі «вільна самостійна Україна» та що у «Петлюри справи йдуть набагато краще» [10, с. 410].

Все це дало підстави помічнику уповноваженого із загальних справ ОГНК Радіонову скласти заключення, у якому, зокрема, містились пасажі про те, що Г. Данилевський, «розповідаючи про успіхи Петлюри та його військ, прагнув впливати на несвідомі темні маси». Таким чином, робив висновок Радіонов, Г. Данилевський «є відвертим ворогом радянської влади та щирим захисником вільної самостійної України» та запропонував його розстріляти, з чим колегія й погодилась. Вісімнадцятого серпня 1994 р. Г. Данилевського було реабілітовано [10, с. 411].

Четвертого червня 1920 р. колегія ОГНК прийняла рішення розстріляти Альфреда Де-Нерінга за службу «у Петлюрівській армії» [7, арк. 177]. На жаль, архівні відомості про цю особу містяться лише у протоколі засідання цієї колегії. У газетному розстрільному списку було записано, що «А. І. Де-Нерінг належав до петлюрівсько-бандитської підпільної організації та брав активну участь у чисельних грабунках» [6, 10 липня].

У чому полягала «причетність до Петлюрівської організації» Сергія Гловинського (48 років) та Івана Каю-Караївана можна дізнатись із їхньої архівно-слідчої справи. Матеріали справи включають в себе, зокрема, протоколи допитів І. Каю-Караївана, С. Гловинського та його дружини Юлії, на основі яких помічником уповноваженого з боротьби з контрреволюцією Турнім було складено заключення, де було викладено обставини справи. Отже, під час облави 20-го травня було затримано С. Гловинського, у кишені якого було знайдено пропуск на ім'я І. П. Каю-Караївана виданий отаманом українських військ, який надавав право безперешкодного проїзду до Одеси. Під час допиту С. Гловинський повідомив, що цей пропуск він з необережності поклав до своєї кишені, а згодом свідомо залишив його собі, розраховуючи, що він, може бути корисним у майбутньому. Свій вчинок С. Гловинський пояснив тим, що на той час «у місті ходили наполегливі розмови про те, що в Одесі готуються погроми євреїв, які мали проводити шайки українців». А у зв'язку з тим, що С. Гловинський був одружений на єврейці, то він подумав, що ця записка могла би позбавити його і його сім'ю від розправи [3, арк. 9].

І. Каю-Караїван під час допиту повідомив, що його як агронома губземвідділу було направлено до Вознесенська у справах служби. Там він був «захоплений бандою Тютюнника, де за гроші отримав цей пропуск про право проїзду через смугу бандитських військ» [3, арк. 7зв.]. Після прибуття до Одеси І. Каю-Караїван показав всім співробітникам губземвідділу пропуск і все розповів що з ним трапилось, а також подав рапорт начальству.

На підставі цих свідчень Турін 5-го червня зробив висновок про те, що «факт причетності до петлюрівської бандитської організації є не доведеним, а тому їх з-під варті звільнити, справу припинити» [3, арк. 2]. Але колегія ОГНК з таким висновком не погодилась і відповідно прийняла рішення С. Гловинського розстріляти, а І. Каю-Караївана ув'язнити до концтабору. Отже, обидва фігуранти цієї справи ні до яких петлюрівських організацій не належали. У зв'язку з цим виникає питання, чим було викликане таке сурове покарання С. Гловинського. Найвірогідніше, це було викликане тим фактом, що той допускав саму можливість захоплення «українцями Одеси», тобто петлюрівськими військами. На користь такого припущення слугує й пояснення страти С. Гловинського у газетному розстрільному списку: «Належав до петлюрівсько-бандитської підпільної організації, яка ставила за мету шляхом збройного повстання повалити у м. Одесі та повіті Радянську владу» [6, 10 липня].

У своєму заключенні помічник уповноваженого із загальних справ ОГНК пропонував прапорщика Петра Орловського за неявку на реєстрацію ув'язнити до концтабору на один рік. Але колегія постановила його розстріляти. Можливо таке рішення було викликане тим, що до грудня 1919 р.,

коли П. Орловський у Проскурові потрапив до полону денікінців, він був «петлюрівцем» [2, арк. 2]. Це припущення також знаходить підтвердження у газетному розстрільному списку: «Офіцер петлюрівської погромної армії, за активну участь у повстанні німців-колоністів проти Радянської влади» [6, 10 липня].

Тринадцятого червня на засіданні колегії ОГНК лише за участі Заковського та Нефьодова було прийнято рішення про розстріл за «петлюрівщину» 3-х осіб та ув'язнення до концтабору 4-х. У зв'язку з тим, що ці особи були з Ананьєва та з Вознесенська, всі відомості про них обмежувалися лише записами з протоколу [8, арк. 2].

Але, найвірогідніше, окремі справи та навіть ліквідація підпільної петлюрівської організації у травні не відповідали пропагандистським завданням, тому було прийнято рішення про фабрикацію нової справи. На засіданні колегії ОГНК, яке відбулось 14-го червня 1920 р., у справі № 2575, яка об'єднувала десятки персональних справ, було прийнято рішення про розстріл 63-х осіб, яке було виконане у ніч на 15-те та 16-те червня, 48 осіб було ув'язнено до концтабору [11, с. 485-486]. Ця справа стала кульмінацією у боротьбі з українським рухом в Одеській губернії у 1920 р., у наступні місяці ця боротьба тривала, але вже не була такою масштабною.

Таким чином, архівні джерела дають можливість на прикладі трагічних доль конкретних осіб встановити факт розгортання політичного терору вже в перші місяці існування більшовицької влади в Одеській губернії у 1920 р. проти як активних, так і потенційних учасників українського визвольного руху, який становив для цієї влади одну з найбільших загроз.

Література

1. Архівний підрозділ Управління Служби безпеки України (далі АП УСБУ) в Одеській області, спр. № 016981. Панченко С. І., 30 арк.
2. АП УСБУ в Одеській області, спр. № 26992-п. Орловський П. А., 9 арк.
3. АП УСБУ в Одеській області, спр. № 27086-п. Гловинський С. М., Каю-Караіван І. П.), 37 арк.
4. Вісти Одеського Губерніального Виконавчого Комітету Рад Робітничих, Селянських і Червоноармійських Депутатів і Одеської Ради Робітничих і Червоноармійських Депутатів. 1920.
5. Вісти Одеського Губерніального Революційного Комітету. 1920.
6. Вісти Одеського Губерніального Революційного Комітету, Губерніального Виконавчого Комітету Рад Робітничих, Селянських Депутатів і Одеської Ради Робітничих і Червоноармійських Депутатів. 1920.
7. ГДА СБ України, ф. 6, оп. 3, спр. 282.
8. ГДА СБ України, ф. 6, оп. 3, спр. 283.
9. ГДА СБ України, ф. 6, оп. 3, спр. 284.
10. Одесский мартиролог: Данные о репрессированных Одессы и Одесской области за годы советской власти. Т. 3. / Составители Л. В. Ковальчук, Г. А. Разумов. Историко-мемориальное издание. Одесса : ОКФА, 2005. 896 с.
11. Шишко О. Г. Справа № 2575 (з історії політичного терору в Одесі у 1920 році) // У ПОШУКАХ ГАРМОНІЇ... Наукова збірка до 50-річчя професора Вадима Михайловича Хмарського / Наук. ред. і упор. Е. П. Петровський. Одеса : ТЕС, 2017. 512 с.